

Bogen er da ikke blot en skildring af P.s vej til magten og valg af politiske og militære fremgangsmåder. Den fremtræder tillige som en studie i polsk politik i 1920'erne – en studie, som bidrager til en bedre forståelse af Polens placering i mellemkrigstidens europæiske politik.

KNUD LARSEN

WILLIAM SHERIDAN ALLEN: *The Nazi Seizure of Power. The experience of a single German town 1930–1935.* London, Eyre and Spottiswoode, 1966. xiv + 345 s. 30 sh.

Forskere fra mange lejre har gennem årene ydet vægtige bidrag til en forståelse af baggrunden for nationalsocialismens sejr i Tyskland, men på det sidste er det især sociologien og statsvidenskaben der har stået for de betydeligste landvindinger bl. a. med K. D. Brachers, W. Sauers og G. Schultz' uovertrufne og udtømmelige mammutværker om »Die Auflösung der Weimarer Republik« (1955) og »Die nationalsozialistische Machtergreifung« (1960). Kun få lokalhistorikere har meldt sig i koret – se dog her E. A. Roloff: »Bürgertum und Nationalsozialismus« (1961), omhandlende magtovertagelsen i Braunschweig, og R. Heberle: »Landbevölkerung und Nationalsozialismus« (1963), der beskæftiger sig med vælgeradfærden i Schleswig-Holstein – og det er derfor den amerikanske historiker W. S. Allens store fortjeneste, at han med »The Nazi Seizure of Power« som den første har udset sig et snævert afgrænset og overskueligt studieområde, nemlig en by på ca. 10.000 sjæle, for dér – hvor afstanden til objektet er så kort, at dramaets personer stadig kan fornemmes som mennesker af kød og blod og endnu ikke er blevet til abstrakt virkende kræfter i historikerens regi – at give en skildring, der måned for måned tegner den nationalsocialistiske bevægelses fremmarch fra kampårene i oppositionen over magtovertagelsen til konsolideringen og den endelige atomisering af den gamle samfundsorden.

Allens by bærer pseudonymet Thalburg, men det turde være en offentlig hemmelighed, at der er tale om jernbaneknudepunktet Northeim i Niedersachsen. Northeimerne har imidlertid af forståelige grunde ikke ønsket at skulle stå skoleret for verdensoffentligheden, og bogens ca. 20 interviewede vidner optræder da også under fingerede navne – uden at man iøvrigt af den grund skal tro, at anonymiteten bringer de store indiskretioner for dagen. I det hele taget vejer beretningerne kun lidet i det almindelige undersøgelsesbillede, til trods for at de udgør den næststørste kildegruppe, men deres værdi ligger formentlig først og fremmest i den baggrundsviden og de personlige kontakter som de har bibragt bogens forfatter. Derimod kan Allens anvendelse af sine interviews nok fra tid til anden føles noget foruroligende. Således kan det ikke være rigtigt at benytte dem alene som bevissteder for mere end 35 år gamle motiver og følelser – og især da ikke, når disse pådattes politiske modstandere; og også almindeligt holdte domme, såsom at de fleste gymnasiaster var stærkt nationalsocialistiske (s. 20), at nazisterne fandt northeimerne egocentriske og apolitiske (s. 131), at de borgerlige anså de socialistiske Reichsbanner-folk for kujoner og pacifister (s. 131), og at socialdemokraterne til gengæld betragtede borgerskabet

som nazistisk (s. 48), har svært ved at overbevise, når de alene støttes af et par interviews. Allen presser tydeligvis sine samtaler for meget mere end de kan svare på i bestræbelserne for at rette op på et materiale, der med avisstoffet som den helt dominerende kildegruppe så at sige næsten udelukkende er af officiel natur. I hvert tilfælde kan hans kilder af intern nazistisk proveniens tælles på en hånd.

Denne metodiske vaklen får dog kun konsekvenser for bogens udenværker, og kan ikke rokke ved den dybtgående sociale analyse af et bysamfund på overgangen mellem demokrati og diktatur som er bogens hovedtema og det originale i Allens forskerindsats. Og det er få sider af Northeims offentlige liv og organisations- og foreningsverden som amerikanerens sonde ikke når. Fra byrådet til skakklubben, fra brugsforeningen til skydeselskabet og fra gymnasiet til lokalpressen går hans ture på kryds og tværs gennem byen, og heller ikke kriminaliteten, arbejdsløshedstallet, valgstatistikker og bankernes konti undslipper hans opmærksomhed. Og hvad bliver da resultatet af denne byvandring? Hvorledes forklare N.S.D.A.P.s himmelflugt fra 123 stemmer i 1930 til 4268 i 1933? Ikke overraskende peger Allen i første række på depressionen, men han konstaterer samtidig, at Socialdemokratiet med den hårdest ramte vælgermasse kunne notere en forbavsende stabilitet i stemmetallet helt frem til foråret 1932. Hans undersøgelse tyder da også på, at borgerskabet kun i ringe grad led direkte økonomiske tab under krisen – der var således kun 17 krak i hele perioden og indlånene i bankerne steg! Det afgørende var imidlertid de psykologiske følgevirkninger med angsten for statusforringelse, kaos og socialisme. Resultatet blev, at de sociale spændinger i byen nu antog karakter af en klassekamp, der drev middelstanden over i armene på nazisterne. Formidleren var her i høj grad D.N.V.P., der trods sin ringe størrelse sad på pengene og indflydelsen i byen og var i de facto alliance med N.S.D.A.P. siden 1930. Alt dette er gammelkendte forhold, men original er Allen i sin detaljerede kortlægning af den nazistiske hverve- og agitationskampagne, som med sin drive og massivitet blev en afgørende faktor i magtspillet om Northheim. Det der her især slår læseren, er propagandaens smidighed og rummelighed. Borgerskabet var nationalistisk, militaristisk og antisocialistisk, altså rørte man de patriotiske og »antimarxistiske« strenge; men det var også stærkt religiøst, altså førte man ingen antikirkelig propaganda, men udnyttede tværtimod fuldt ud det lutheranske præsteskabs samarbejdsvilje; endelig var antisemitismen i byen ubetydelig, altså slog man ikke på stortromme her. Ikke mindre imponerende end den taktiske fornemmelse for den rette propaganda er den styrke og intensitet hvormed den blev serveret. Fra januar 1930 til januar 1933 holdt nazisterne således 95 møder i Northheim eller gennemsnitlig ca. 3 om måneden, og der var i egentligste forstand en taler for hver profession og for enhver smag; heller ikke fornøjelserne og de opstrammende parader eller den varme suppe til de arbejdsløse var glemt. Overfor denne fremstormen formåede socialdemokraterne kun at stable 60 arrangementer på benene, et stærkt udtryk for den selvopgivelsens ånd der efterhånden slog igennem i rækkerne. Kun på gaden var socialisterne til det sidste parate til at møde den nazistiske terror eller det ventede Hitler-putsch med åben modstand; til nazisternes erobring af magten ad den legale vej havde de imidlertid intet politisk alternativ, og da først modstanderne sad på magtapparatet i byen, faldt partiafdelingen her som overalt uden kamp.

Det var ikke fordi den nazistiske Gleichschaltung krævede den store fysiske terror i Northeim; formodentlig spillede byens ringe størrelse her afgørende ind. Ingen blev skudt, ingen blev lemlæstet, og ingen blev kastet i koncentrationslejr i den beskrevne periode. Som regel var det tilstrækkeligt at uskadeliggøre folk ved at afskedige dem – et særdeles effektivt våben i en by, hvor så stor en procentdel af funktionærer og arbejdere var ansatte ved de statsdrevne jernbaner eller sad som embedsmænd i forvaltningen. Et par ubetydelige våbenfund udnyttedes til at oppuste myten om et »Bolchevik«-kup og fik borgerne til at slutte endnu stærkere op bag de nye magthavere, samtidig med at de ændrede konjunkturer nu slog afgørende igennem og cementerede tilliden til det nye bystyre fast. Det er altsammen forhold som vi vil nikke genkendende til ud fra vor viden om udviklingen på rigsplanet. Af videre interesse er imidlertid Allens skildring af nazisternes bevidste og systematiske nedbrydning og atomisering af den sociale struktur i byen. Partier og institutioner, klubber og foreninger blev knust eller simpelthen opløst, gamle bånd skåret over, og fastetablerede miljøer og gruppedannelser slået i stykker. Resultatet blev en total reorganisering af det sociale liv, som i løbet af sommeren 1933 gav den enkelte borger valget mellem isolationen eller førerstaten. Samtidig satte husundersøgelserne og arrestationerne ind, og frygten og terroren blev fra nu af en væsentlig bestanddel af norheimernes dagligdag.

Det må være nærliggende at spørge, i hvor høj grad Northeim kan betragtes som en typisk tysk by. Allen konstaterer selv, at den på et par væsentlige områder ikke er særlig repræsentativ: det gælder således det store antal fastansatte, og det gælder den meget høje stemmeprocent (62 %) for N.S.D.A.P. ved rigsdagsvalget i juli 1932. Med disse forbehold giver bogen dog et meget væsentligt bidrag til magtovertagelsens problematik, og den uddyber i et videre perspektiv vort kendskab til den totalitære stat og dens samfundsorden. HANS KIRCHHOFF

BASIL COLLIER: A Short History of the Second World War. London, Collins, 1967. 638 s. 63 sh.

Forfatteren til denne håndbog om 2. verdenskrig er en af de »officially accredited historians of the Second World War«. Han har allerede ydet flere bidrag til den officielle britiske serie om 2. verdenskrigs forløb. Umiddelbart vil man ikke være meget tryk ved en historiker, der af den ene part i et stort opgør betales for at skrive om forløbet af dette. Om det skyldes britisk historieforskningens høje stade, forfatterens personlige integritet eller helt andre årsager, skal jeg lade være usagt – men i hvert fald er det lykkedes at fremstille en skildring af 2. verdenskrigs ydre hændelsesforløb, der langt fra at være endelig kan anses for at være både pålidelig og hæderlig i sin omtale af enkeltbegivenheder samt i de vurderinger, der fremsættes.

Forfatteren er hovedsagelig militærhistoriker, hvorfor det ganske naturligt er krigens militære forløb, der træder i forgrunden. Fremstillingen indledes dog med tre afsnit om udviklingen i mellemkrigsårene, hvor hovedvægten – igen set fra et militært synspunkt – lægges på, at man ikke ved afslutningen